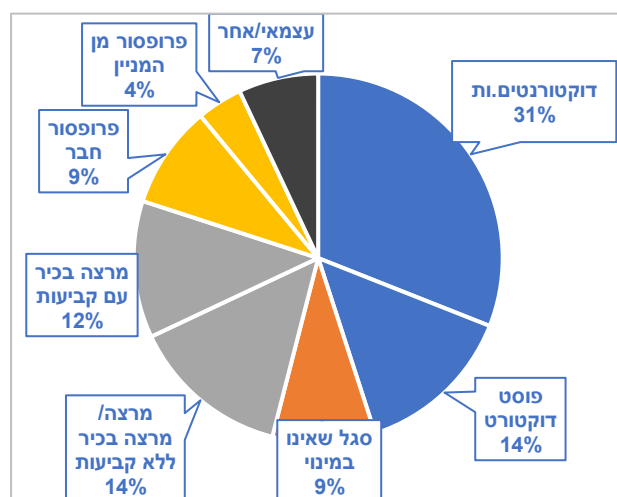

סקר סוציולוגיה ואנתרופולוגיה בישראל: דיסציפלינריות, מדע ומקומיות¹

בן בורנשטיין, נטע כהנא, רמי קפלן, ניר רותם²

במאי 2020 פורסם מחקרם של ג'רי גייקובס וניסים מזרחי שחשף כי כתבי העת הסוציולוגיים האמריקאיים המובילים בדירוג העולמי (ASR ו-AJS), בולטים בשנים האחרונות גם בהתמקדות היתר שלהם בזירה האמריקאית. נטייה זו למיקוד אמריקאי, הבולטת בכתבי העת הסוציולוגיים לעומת כתבי עת המובילים בדיסציפלינות אחרות במדעי החברה, מתבטאת הן בזהות הכותבים והן בנושאי הכתיבה (Jacobs & Mizrachi, 2020). מאחר ומסלול הכניסה לעמדות מפתח בסוציולוגיה הישראלית עובר – לרוב – דרך במות אלו, הרי שלמגמה שנחשפה במחקר ישנה השפעה ישירה על המחקר הסוציולוגי הישראלי בעתיד. במילים אחרות, התגלה ממד נוסף של המנגנון המוסדי המתמרץ חוקרים וותיקים. וות' למקד את הכתיבה שלהם. בסוגיות אמריקאיות או ליישר קו עם הגישות המחקריות הדומיננטיות בארה"ב.

דיון ער שצמח בעקבות הממצאים הללו הוביל להתגבשות קבוצת חוקרים וות' צעירים וות' שביקשו להרחיב את הדיון הרפלקסיבי הנוגע הן לעתידם. המקצועי והן לעתיד הדיסציפלינה. מתוך כך, צמח הרעיון לסקר בקרב הקהילה, שמצד אחד יהווה המשך לשיחה הדיסציפלינרית המתמשכת על זהות הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה הישראליות (Yair & Ben-Yehuda, 1997; Ram, 1995; Apeloig, 2006; אבוהב, 2010; הרצוג, 2009; רם, 2020; שנהב, 2000), ומצד שני ישקף לראשונה ובאופן ממוקד את הפרקטיקות והעמדות של אלו שמהם מורכבת בפועל הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה בישראל, בסוגיות של מקומיות ובינלאומיות. למען הסר ספק, כשאנו מדברים על בינלאומיות, אנו מדברים גם על מחקר בעל אוריינטציה בינלאומית, אך גם על קונפורמיות לסטנדרטים פרופסיונליים בינלאומיים, המתקשרת פעמים רבות עם תהליכים של ניאו-ליברליזציה באקדמיה.

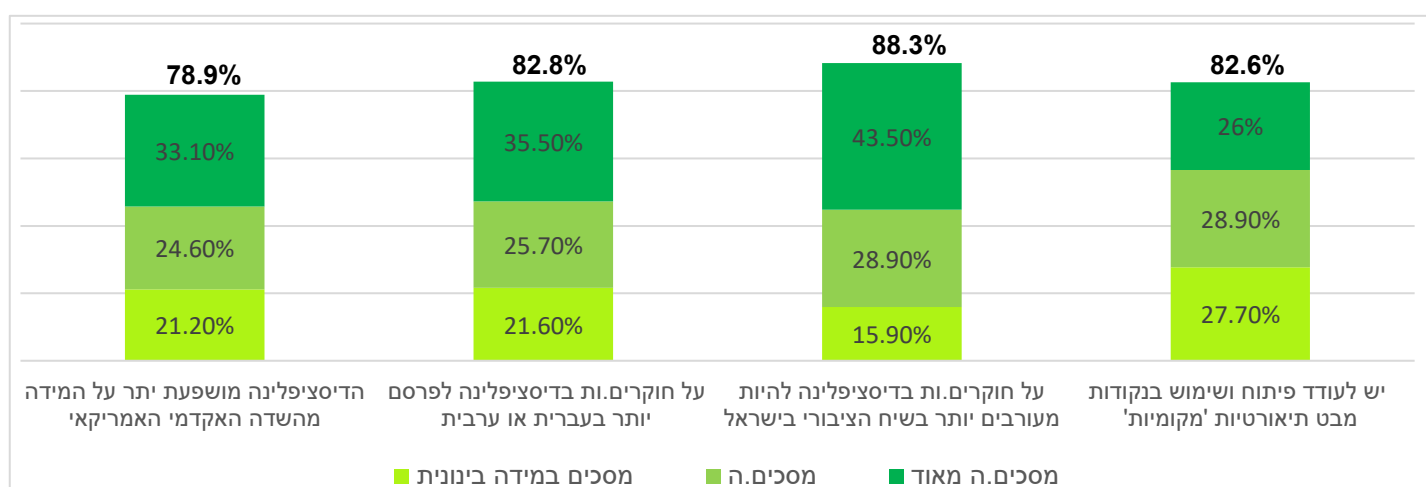
בסתיו 2020 הופץ הסקר באופן מקוון דרך רשימות תפוצה ארציות ומחלקתיות, וכן דרך רשתות חברתיות. הסקר פנה לאוכלוסיית העוסקים וות' באופן מקצועי בסוציולוגיה ואנתרופולוגיה בישראל, מרמת דוקטורנטים וות' ומעלה. התקבלו תשובות מ-264 משיבים וות', כ-45% מתוכם. היו חוקרים וות' צעירים וות' (הנמצאים וות' בדוקטורט או פוסט דוקטורט), ואילו 39% מהמשיבים וות' היו חברי וות' הסגל הבכיר (למעלה ממחצית

¹ המאמר מבוסס על הרצאה שניתנה בכנס האגודה הסוציולוגית הישראלית ה-52, בפברואר 2021.
² בנייתו, הפצתו והצגתו של הסקר התאפשרו בזכות הסיוע הנדיב של דמויות רבות מתוך הקהילה המחקרית. אנו מבקשים להודות ראשית להילה נחושתן, על חברות בצוות השלבים המוקדמים והמכריעים. בנוסף, תודה לגילי דרורי, סנדרה כלב, יובל פיינשטיין, עמליה סהר, דפנה גלבגיסר, לב גרינברג (והאגודה הסוציולוגית הישראלית), פנינה מוצפי-הלר (והאגודה האנתרופולוגית הישראלית), לירון שני (וצוות בחברת האדם), מוטי גיגי וועדת הכנס הסוציולוגי וראשי וות' המחלוקת. וכמובן, תודה לכלל המשיבים וות' מתוך הקהילה, שלולא המענה שלהם. לא היה מתאפשר הבסיס לדיון.

מהסגל הבכיר באוניברסיטאות בישראל השיב על הסקר). מבחינה דיסציפלינרית, 53% מהמשיבים. ות הזדהו כסוציולוגים. ות בלבד, 20% הזדהו כסוציולוגים. ות ואנתרופולוגים. ות, ואילו 15% הזדהו כאנתרופולוגים. ות בלבד.

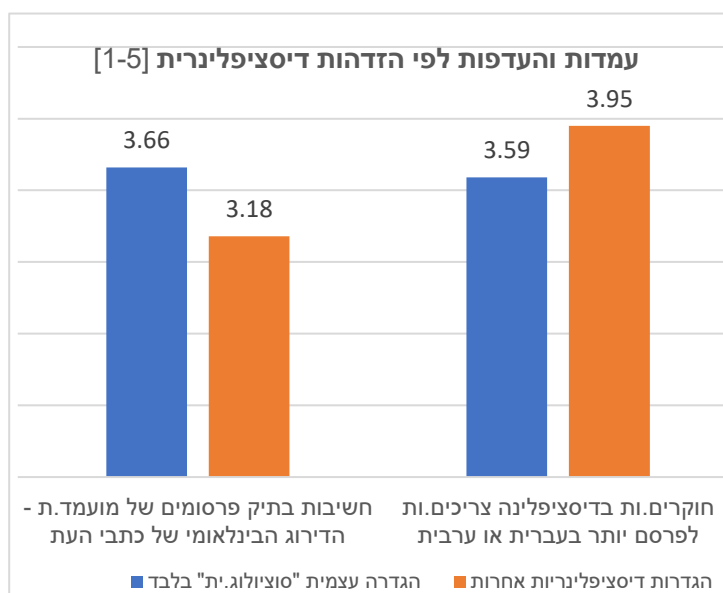
תמיכה במקומיות במחקר

ככלל, מרבית חברי.ות הקהילה הציגו עמדות חיוביות ביחס להגברת הממד המקומי במחקר החברתי הישראלי, המתבטא בנושאי המחקר, שפות הפרסום, מעורבות ציבורית ופיתוח תיאורטי. למשל, 82.8% מהמשיבים.ות הסכימו במידה זו או אחרת שעל חוקרים.ות בדיסציפלינה לפרסם יותר בעברית או ערבית, ו-88.3% הסכימו שחוקרים.ות צריכים לגלות מעורבות גבוהה יותר בשיח הציבורי בישראל.

אולם, על אף שהסוציולוגיה והאנתרופולוגיה בישראל הן דיסציפלינות שלובות במידה רבה, נמצאו הבדלים מובהקים ומשמעותיים בין העמדות של מי שהזדהו כסוציולוגים. ות בלבד, לבין אלו

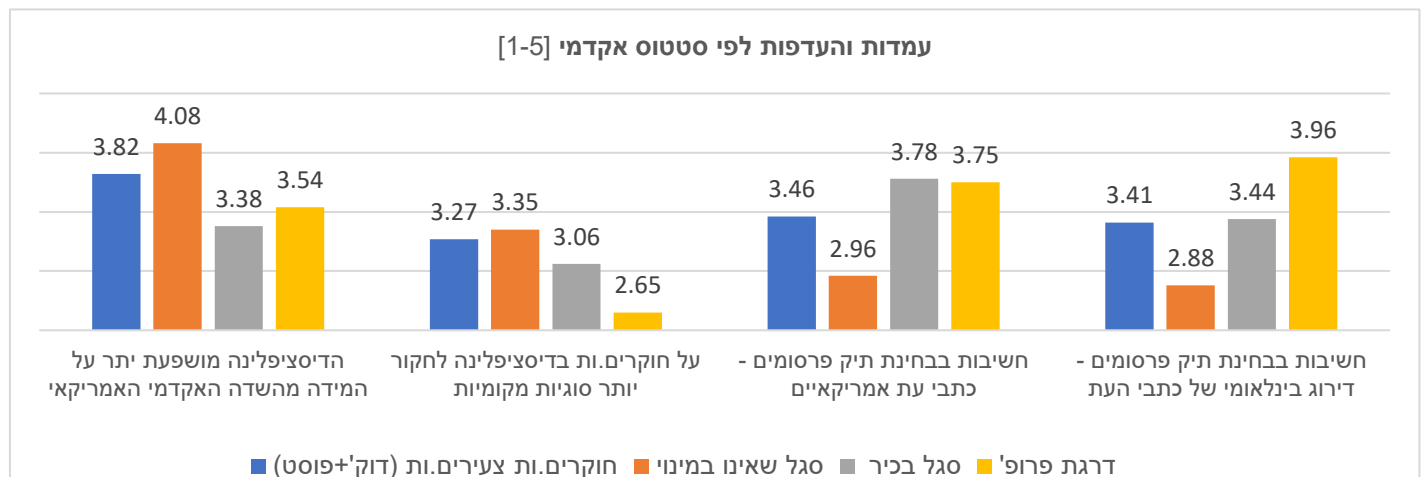
שהזדהו דיסציפלינרית בדרכים
אחרות - אנתרופולוגים.ות,
סוציולוגים.ות ואנתרופולוגים.ות,
חוקרי.ות תרבות, מגדר וכו'.
למשל, הסוציולוגים.ות (בלבד)
העניקו משקל גבוהה יותר לדירוג
הבינלאומי של כתבי העת בתיק
הפרסומים של מועמדים.ות
לקבלה וקידום באוניברסיטאות
לעומת חברי.ות הקבוצות
הדיסציפלינריות האחרות
($p < .001$). ובהתאם,
הסוציולוגים.ות (בלבד) הביעו

תמיכה נמוכה יותר באמירה שעל חוקרים.ות בדיסציפלינה שלהם.ן לפרסם יותר מחקרים בשפה

העברית או הערבית ($p < 0.5$). באופן מעניין, דווקא האנתרופולוגים.ות, שבאופן כללי הציגו עמדות פרו-מקומיות, הם.ן אלו שהסכימו במידה הגבוהה ביותר עם היותם.ן חוקרים.ות קוסמופוליטיים.ות.

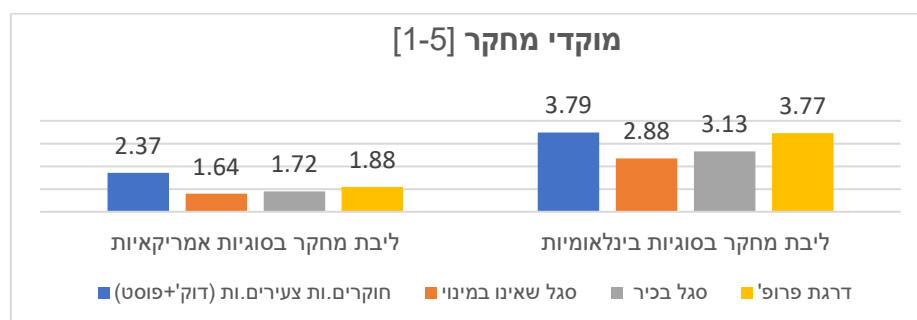
אך ההבדלים המשמעותיים ביותר נמצאו דווקא בין קבוצות הסטטוס השונות. החוקרים.ות הצעירים.ות (דוקטורנטים.ות ופוסט-דוקטורנטים.ות) הביעו תמיכה גדולה יותר במקומיות על היבטיה השונים לעומת החוקרים.ות הבכירים.ות יותר. למשל, החוקרים.ות הצעירים.ות הביעו הסתייגות רבה יותר מההשפעה האמריקאית על הדיסציפלינה, ותמיכה גדולה יותר בקידום מחקר על סוגיות מקומיות.

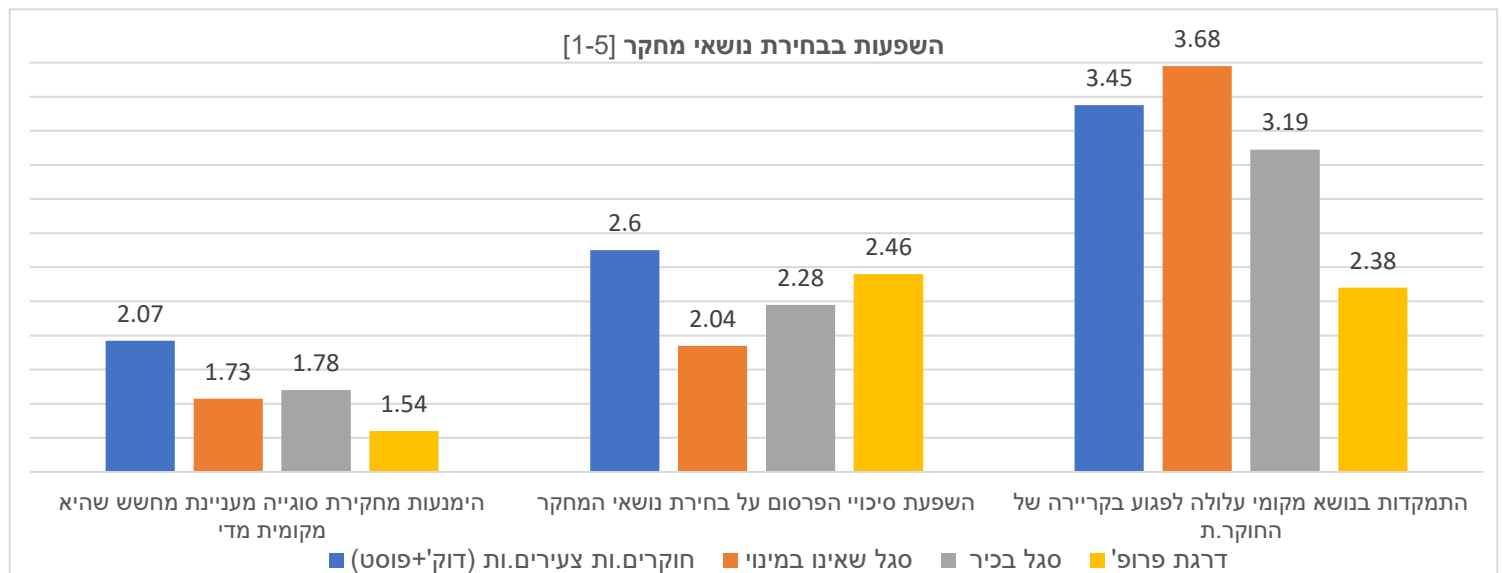
פרקטיקות מחקר ופרסום

למרות תמיכתם.ן היחסית של החוקרים.ות הצעירים.ות בהגברת מקומיות במחקר הסוציולוגי והאנתרופולוגי, הממצאים מרמזים כי דווקא קבוצה זו, המהווה את דור העתיד של הדיסציפלינות המקומיות, נוטה להתמקד בבינלאומיות בכל הנוגע לפרקטיקות מחקר ופרסום. כך, מן הממצאים עולה כי מרבית החוקרים.ות הצעירים.ות כיום מטרימים את הפרסום הבינלאומי – ובפרט האמריקאי – לפרסום המקומי, בעברית או ערבית. מתוך אלו שפרסמו בכתבי עת מקרב החוקרים.ות הצעירים.ות, 44% פרסמו רק בבמות בינלאומיות, לעומת 18% בלבד שפרסמו רק בעברית. מעניין לציין כי דווקא הצעירים.ות שפרסמו רק בבמות בינלאומיות ($n=22$), הסתייגו יותר מההשפעה האמריקאית על הדיסציפלינה המקומית (4 מתוך 5, לעומת דירוג הסכמה של 3.75 בקרב יתר הצעירים.ות).

אך מעבר לסוגיית הפרסום, החוקרים.ות הצעירים.ות גם דיווחו יותר מכל קבוצה אחרת, ובהבדל מובהק מהסגל הבכיר, שליבת מחקרים עוסקת בסוגיות אמריקאיות ובסוגיות בינלאומיות.

ברקע הפער שבין העמדות לבין הפרקטיקות של החוקרים.ות, ניצבת המודעות לנורמות הדיסציפלינריות והפרופסיונליות המחייבות אותם.ן לצורך הישרדות מקצועית. למשל, יותר מכל חברי קבוצה אחרת הצהירו הצעירים.ות כי הם.ן נמנעו מלחקור סוגיה שעניינה אותם.ן בגלל החשש שהיא מקומית מדי. הצעירים גם הודו יותר מחוקרים בכירים.ות, כי סיכויי הפרסום השפיעו על בחירת נושא המחקר שלהם.ן. לבסוף, חוקרים צעירים הביעו הסכמה גבוהה לכך שהתמקדות בנושא מקומי עשויה לפגוע בקריירה של החוקר.ת.

מגמות במחקר החברתי המקומי

ממצאי הסקר מצביעים על מתח בין מגמות שונות המאפיינות את המחקר הסוציולוגי והאנתרופולוגי בישראל כיום. מחד, המגמה המגובה היטב בספרות של עלייה בדרישות התפוקה של החוקרים.ות כבר בשלבים הראשונים והממיינים של הקריירה (Hatch & Skipper, 2016; Pennycook & Thompson, 2018) ובהישענות הולכת וגוברת על תווי תקן בינלאומיים המשפיעים על אופי המחקר המקומי. ומאידך, נחשפה בסקר מגמה של תמיכה הולכת וגוברת בהגברת ממדים שונים של מקומיות במחקר. בתוך כך, הוצגה - לכל הפחות - עמדה אמביוולנטית ביחס לאותה מגמה פרופסיונלית גלובליסטית ואמריקנו-צנטרית, בקרב רבים.ות מחברי.ות הקהילה המחקרית.

במתח שבין שתי המגמות, הסגל הבכיר – ובפרט מעמד הפרופסורה – ניצב כמעין "שומרי הסף" של המבנה המוסדי האקדמי הפרופסיונלי, בהימצאותם בוועדות שיפוט ובצמתי ההכרעה. לעומתם, מהחוקרים.ות הצעירים.ות מצופה לעמוד בסטנדרט בינלאומי גבוה אף יותר מזה של הדור המחקרי הקודם, וזאת בשל הגברת התחרות על משאבים סימבוליים וחומריים לאורך השנים. במצב של תחרות מוגברת בזירה המקומית, ההישענות על מדדי האיכות הבינלאומיים גוברת אף היא, ומשפיעה על מערך התמריצים המציב את ה"מקומיות" המחקרית כפריבילגיה. מה שאנו מכנים "פרדוקס הצעירים.ות הגלוקליים.ות", מתייחס בין היתר למתח בין הנטייה למחקר ופרסום בינלאומיים של רבים.ות מבני.ות הקבוצה הצעירה, לבין הדומיננטיות של הנטיות הפרו-מקומיות דווקא אצל קבוצה זו, לעומת קבוצות אחרות.

מובן כי ההבחנה הדיכוטומית בין הבינלאומי למקומי הינה במקרים רבים מלאכותית, וכי כל מחקר המתכתב עם תיאוריה משלב במובנים אלו או אחרים נקודות מבט פרטיקולריות ואוניברסליות גם

יחד. כמו כן, קיים הבדל בין שפות הפרסום לבין מוקדי המחקר, וחוקרים וותיקים. את מחקריהם. על ישראל בבמות בינלאומיות מובילות. מובן עוד כי ההבניה של מנגנוני המיון והקידום מקורה בתהליכים רחבים יותר מהדיסציפלינה, שעוברים על המוסד האקדמי בכלל. אולם אין אנו מציעים כיוון נורמטיבי מובהק, אליו הדיסציפלינה **צריכה ללכת**. אלא, אנו מבקשים להציף שאלות על הכיוון שאליו הדיסציפלינה המקומית **הולכת בפועל**, ועל המתח הקיים בין המוטיבציה של רבים ורבות מחבריה לקדם את המקומיות במחקר לבין הלחצים המוסדיים לקדם "מצוינות" במדדים כמותיים בינלאומיים. דווקא בשל רגישותן של הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה לסוגיות של תרבות והקשרים פוליטיים וחברתיים, שאלות הזהות ומקורות העיצוב שלה, וההתמקמות של הדיסציפלינות במרחב, בולטות בחשיבותן.

האם המחקר החברתי המקומי ימשיך במגמה של התמקדות בכתיבה מחקרית באנגלית, התבססות על מדדי איכות בינלאומיים וקונפורמיות עם גישות תיאורטיות אמריקאיות? האם סוגיות מקומיות – ישראליות ופילסטוניות – יהיו את עיקר מושאי המחקר הסוציולוגי והאנתרופולוגי הישראלי בעתיד, או שמא מערכת התמריצים האקדמית תחייב התמקדות יתירה בזירות בינלאומיות ואמריקאיות? האם בחילופי הדורות, העתודה המחקרית שבפתח (הכוללת חוקרים צעירים וסגל בכיר צעיר) תאמץ את הנורמות המוסדיות הקיימות או דווקא תחתור להוביל לשינוי מבני?

ובאופן רחב יותר, מהן הנחות היסוד האפיסטמולוגיות העומדות בבסיס התהליכים המוסדיים הללו, ואילו מחלוקות עומק דיסציפלינריות הן מייצגות? מה מקומה של השפה בעיצוב המחקר והמחשבה המקומיים, ומה תוקפה של ההבחנה בין נושאי המחקר לבין שפות הכתיבה שלו? ומה ההשלכות הפוליטיות של מגמות אלו הנוגעות לעיצוב הידע והדמיון הסוציולוגיים בישראל, על מידת הרלוונטיות של הסוציולוגיה בזירה המקומית? אנו מציבים שאלות אלו כהזמנה להמשך הדיון הרפלקסיבי של הקהילה.

Ben-Yehuda, N. (1997). The Dominance of the External: Israeli Sociology. *Contemporary Sociology*, 26(3), 271-275.

Hatch, T., & Skipper, A. (2016). How much are PhD students publishing before graduation? An examination of four social science disciplines. *Journal of Scholarly Publishing*, 47(2), 171-179.

Jacobs, J. A., & Mizrahi, N. (2020). International Representation in US Social-Science Journals. *The American Sociologist*, 51(2), 215-239.

Pennycook, G., & Thompson, V. A. (2018). An analysis of the Canadian cognitive psychology job market (2006–2016). *Canadian Journal of Experimental Psychology/Revue canadienne de psychologie expérimentale*, 72(2), 71.

Yair, G. & Apeloig, N. (2006). "Israel and the Exile of Intellectual Caliber: Local Position and the Absence of Sociological Theory." *Sociology* 40(1):51–69.

אבוהב, א. (2010). **קרוב אצל אחרים: התפתחות האנתרופולוגיה בישראל**. תל אביב: רסלינג.

הרצוג, ח. (2009). דורות מזה ומזה : הצעה למבט דורי על השיח הסוציולוגי. סוציולוגיה ישראלית, י' (2), 259-285.

רם, א. (2020). הסוציולוגיה הישראלית : היסטוריה רעיונית 1882-2018. שדה בוקר : מכון בן גוריון.

שנהב, י. (2000). האם קיימת סוציולוגיה ישראלית. סוציולוגיה ישראלית, ב' (2), 675-681.